

**NOVA
UNIVERZA**

DIGNITAS

Revija za človekove pravice

Slovenian journal of human rights

ISSN 1408-9653

Bolnost in demokratizacija slovenske družbe

Bojan Žalec

Article information:

To cite this document:

Žalec, B. (2018). Bolnost in demokratizacija slovenske družbe, Dignitas, št. 51/52, str. 77-101.

Permanent link to this document:

<https://doi.org/10.31601/dgnt/50/52-10>

Created on: 07. 12. 2018

To copy this document: publishing@nova-uni.si

For Authors:

Please visit <http://revije.nova-uni.si/> or contact Editors-in-Chief on publishing@nova-uni.si for more information.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

© Nova univerza, 2018

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA SLOVENSKE
IN MEDNARODNE ŠTUDIJE

**NOVA
UNIVERZA**

EVROPSKA PRAVNA
FAKULTETA

**NOVA
UNIVERZA**

FAKULTETA ZA DRŽAVNE
IN EVROPSKE ŠTUDIJE

Bolnost in demokratizacija slovenske družbe

Bojan Žalec

1. Krizni položaj v Sloveniji

V Sloveniji imamo eno samo krizo; povsod, kamor se človek obrne, je vse narobe, začeni z (naraščajočo) brezposelnostjo, klientelizmom in tajkunsko obremenjenim gospodarstvom. Kar je bilo filozofsko in po zdravi pameti jasno že nekaj časa, je prišlo tako daleč, da to zaznajo tudi sociološke meritve in druga empirija: Slovenija je padla iz razreda držav s popolno demokracijo v razred držav z omejeno demokracijo, pri nas je izredno nizka stopnja politične kulture, nizka stopnja medosebne solidarnosti, izredno visoka stopnja zadrtnosti do Rimskokatoliške cerkve, pesti nas visoko število sodnih tožb proti novinarjem. Sanacije Ljubljanske banke so nas po utemeljenih ocenah stale že več milijard evrov. Proračunska vreča pušča na brezštevilnih koncih in luknjah, sredstva iz nje odteka strahotno nepregledno. In kje pušča ta vreča? Pri določenih »elitah«. Slovenska država, ki jo obvladujejo razna omrežja, je postala servis teh »elit«. Krediti so se podeljevali popolnoma neutemeljeno in (domnevno) nepovratno.¹ Slovenski življenjski standard se je v času Pahorjeve vlade primerjalno (glede na ostale države EU) zelo zmanjšal, četudi so krizo imele tudi te države. Podpora tej vladi je najnižja v zgodovini države. Zaupanje slovenskih državljanov v demokratične oz. državne ustanove, oblast in politiko nasploh je porazno nizko. To zadnje dejstvo je strašansko zaskrbljujoče. Vsi našteti državni in politični subjekti so ob skoraj vso avtoriteto pri državljanih.

Ena od stvari, ki razlikuje demokratično razvite države od demokratično nerazvitih, je ta, da v prvih rezultati strank odločajo

¹ Npr. gospod Kordež je javno priznal, da je mislil, da mu kredita sploh ne bo treba vrniti. Očitno je živel v prepričanju, da pripada skupini privilegirancev, za katere v tej državi ne veljajo običajna pravila.

o usodi njihovih voditeljev, v nedemokratskih pa ne. V politično nerazvitih družbah se voditelji tudi po neuspehu obdržijo na oblasti v strankah in se za svoje položaje držijo z nohti in komolci.

Zavedati se moramo, da demokracija zahteva razvoj ustrezne kulture, ki je ni moč ustvariti čez noč. Takšna kultura vključuje strpnost, izključuje nasilje in seveda oblikovanost civilne družbe. Nadalje zahteva prehod v demokracijo po letih totalitarnega in avtoritarnega vladanja, da se družba ukvarja in ustrezno obravnava svojo zgodovino zatiranja in krivičnosti. Brez nekega procesa izravnalne pravičnosti bomo Slovenci zelo težko dosegli moralno nacionalno okrevanje, odsotnost slednjega pa pomeni resno ogrožanje demokracije.

Nekatere rešitve ali predlogi, ki jih je predlagala Pahorjeva vlada, so izrazito nevarni. Bistvo teh predlogov izvira iz pojmovanja urejanja družbe, ki je v nasprotju z osrednjimi načeli zdrave družbe: personalnosti oz. spoštovanja vsake osebe (nasprotje instrumentalizma), subsidiarnosti, solidarnosti in (socialne) pravičnosti. Vzorec razmišljanja, ki se razodeva v nekaterih predlogih političnih sil, ki so izšle iz bivše komunistične partije, je naslednji: potrebno je skoncentrirati čim več moči v rokah čim manjšega števila preverjenih kadrov in potem hierarhično piramidalno nadzorovati in upravljati družbo. Ker je v Sloveniji moč v rokah ljudi, ki gojijo tak pristop, se posledicam ne smemo čuditi in te nikakor ne koreninijo, kot postaja vedno bolj očitno, v svetovni gospodarski krizi. »Levico« (v Sloveniji) obvladuje instrumentalizem v odnosu do človeške osebe, iz česar tudi izhaja nespoštovanje resnice in dopuščanje laži. Nevarna iluzija je, da mislimo, da nas sama časovna situacija, okoliščine, duh časa in članstvo v EU varujejo pred diktaturo.

2. Izvori bolezni

V morali razlikujemo dve osnovni drži, preko uresničevanja katerih poteka temeljni boj med dobrim in slabim. Prvo zadržanje imenujemo personalizem (iz lat. *persona*, oseba), bolj domače bi ga lahko imenovali drža človečnosti, drugo zadržanje pa instrumentalizem, ki izhaja iz besede instrument, orodje. Za uresničevalce personalističnega zadržanja osebe nikoli niso zgolj sredstvo, ampak je razcvet oseb najvišja vrednota. Za instrumentaliste pa so konkretne osebe zgolj sredstvo ali orodje za doseganje nekega

drugega cilja: npr. za prevlado »arijske« rase, dosego komunizma, gospodarsko uspešnost ali pa zgolj za polnjenje lastnih žepov. Odklon od prave morale in tudi odprave religioznosti lahko prepoznamo prav po odklonu od človečnosti in zapadanje takšnemu ali drugačnemu instrumentalizmu. Temeljno moralno vprašanje vsake konkretne družbe v vsakem konkretnem trenutku je, kako zagotoviti, da se bo v družbi oblikovalo in bilo v njej učinkovito navzočih čim več oseb s personalističnim odnosom in čim manj instrumentalizma. To pomeni tudi soočenje z vprašanjem, kje se (lahko) oblikujejo personalisti in kako v luči tega odgovora podpirati in razvijati taka »gojišča« oseb, usmerjenih v uresničevanje človečnosti.²

Kaj so vzroki ugotovljene bolnosti slovenske družbe? Družba je seveda zamotano sestavljena reč in jo lahko motrimo z več vidikov: gospodarskega, političnega, kulturnega in moralnega. Besede, ki se nanašajo na temeljne probleme, so premajhna dodana vrednost, državljanske kreposti, demokratizacija in instrumentalizem. Ta področja in omenjeni problemi so medsebojno povezani in prepleteni, vendar pa jih bomo v razpravi poskušali držati narazen zaradi preglednosti razmišljanja.

Poleg tega lahko obravnavo pogojev, vzrokov in dejavnikov zdrave družbe razdelimo na dve ravni:

1. Raven teorije državljanstva, ki zadeva moralno kakovost ljudi, državljanov (njihove vrednote, načela in kreposti ter prakso), ki je potrebna za delovanje demokracij. Tu je pomembna razprava o personalizmu in instrumentalizmu, človekoslovnih temeljih družbe, morali, moralnih kakovostih ljudi ((državljskih) krepostih³)

...

2. Sistemska raven oz. raven institucionalne »infrastrukture«. Tu je pomembna razprava o pravnih okvirjih in temeljih, demokratizaciji ...

2.1. Pogubnost intumentalizma in individualizma

Ustvarjanje dodane vrednosti je povezano z ustvarjalnostjo, ustrezno in dejansko izobrazbo ter psihološkimi dejavniki, ki zadevajo odnose v podjetjih, pa tudi mentaliteto v družbi sploh.

² Za podrobnejšo obravnavo personalizma, nihilizma in instrumentalizma prim. Žalec 2010.

³ Glede kreposti, splošnih in državljskih, prim. Žalec 2010. Glede teorije državljanstva oz. državljskih kreposti prim. Galston 2008, Kymlicka 2005, Fukuyama 1996, tudi Žalec 2008 in 2008a. Glede odnosa pojmov kreposti in zmožnosti (in njih utemeljene univerzalne etike) prim. Žalec 2008a.

Poznavanje zgodovine in na njej utemeljena filozofska misel nas uči, da izvor ustvarjalnosti ni nikoli kako koristnostno usmerjeno mišljenje.⁴ Instrumentalistična misel je izrazito nagnjena h koristnostnemu mišljenju in ne ustvarja ozračja in pogojev za razcvet žlahtnega veselja, ki rojeva ustvarjalnost. V Sloveniji prevladuje instrumentalistična mentaliteta, zato se zadušeni ustvarjalnosti ne smemo čuditi. Instrumentalizem je nezdržljiv tudi z dialoškimi in zaupanja polnimi odnosi v podjetjih, brez katerih ni ustvarjalnosti. Instrumentalistično zadržanje je pogubno za razvoj ustvarjalnosti in potemtakem za ustvarjanje dodane vrednosti.⁵ Ker slovensko politiko preveč obvladuje instrumentalizem, se ni čuditi, da je neustvarjalna in ne zna sestaviti ponudbe, ki bi ljudi navdušila in potegnila za seboj. Tam, kjer prevladujejo instrumentalistični odnosi in zadržanja, ne moremo pričakovati ustvarjalnosti. Poleg instrumentalizma pa v Sloveniji postaja problem tudi zadostna količina ustrezno in dejansko izobraženih ljudi. Tisti v Sloveniji, ki v imenu enakosti, pravic, demokracije in pod vodilom ter narekom doseganja raznih pravzaprav zavajajočih statistik o odstotkih izobraženih, ki izkrivljajo pravičen pogled na stvarnost, delajo Slovence medvedjo uslugo, saj jih prikrajšajo za temeljne pravice, kot so pravica do dobre vzgoje, do prave in primerne izobrazbe. S tem jim bistveno zmanjšajo možnosti za (dobro) zaposlitev z vsemi raznovrstnimi posledicami za dobro življenje, vključno z možnostjo osamosvojitve ter ustvarjanja družine. Delo in družina sta osnovni vrednoti Slovencev in družbo moramo urejati tako, da bo njuno uresničevanje našim državljanom omogočeno. Voditi je treba tako politiko, ki bo omogočala odpiranje (kakovostnih) delovnih mest. Za tako politiko je potrebno celostno upoštevanje posebnosti slovenskega okolja (ne samo golo parcialno sledenje nekaterim spremenljivkam, npr. storilnosti) ter primerna vzgoja in izobraževanje Slovencev.

Ustvarjati bo treba tako okolje, ki bo omogočalo oblikovanje ljudi, ki znajo poskrbeti zase, kar vključuje tudi, da znajo dajati in sodelovati. To pa z drugimi besedami pomeni oblikovanje ljudi, ki bodo »opremljeni« z raznimi krepostmi, od splošnih in temeljnih, preko ekonomskih do političnih. Vse te kreposti so potrebne za dobrega državljana. Krona vseh kreposti je svobodnost. Njihova

⁴ Španski filozof Ortega y Gasset je v knjigi *Opazovalec* pisal o športnem izvoru države: državo je porodilo nekoristnostno zadržanje mladih ljudi.

⁵ Za več na to temo prim. Žalec 2010a.

odsotnost je sorazmerna z ogroženostjo države. Ljudje, ki niso svobodni, so lahek plen instrumentalističnih sil. Sam svobodo opredeljujem kot možnost (zunanja svoboda) in zmožnost (notranja svoboda) ravnati v skladu s svojo vestjo in razumom.

Moralnih težav ne bomo rešili s spremembami gospodarskega sistema, nasprotno; gospodarsko bomo lahko preživeli le, če bomo krepotni. Malikovanje anti-kapitalizma gotovo ni rešitev, ampak zakrivanje oči pred stvarnostjo. Toda gospodarska organiziranost določa moralo? Ekonomija je vedno terjala svoje in je vedno bila neusmiljena. Na ustrezen način smo ji lahko kos le, če zajemamo iz globin, ki jih ne more doseči, sicer jo lahko edino popolnoma zavozimo ali pa smo v celoti njena igrača (»ali« ni izključujoč). Ekonomija je presurova za nekrepostnega človeka. Kos smo ji lahko le z vero v dobro in resnično, ki nas presega, ki pa ni pravlјica.

2.2. Osnove zdrave družbe

Morda se bo kdo pritoževal nad splošnostjo in vseobsežnostjo pričujočega razmišljanja. Vendar pa smo ravno s tem ugovorom pri enem od temeljev slabega položaja ne samo naše slovenske družbe, ampak tudi celotne zahodne civilizacije. Pomanjkljivost Evrope postaja to, da ji manjka modrosti. To pa izhaja iz nesposobnosti ustvarjanja celostnega pogleda oz. fragmentiranosti tega, ki je značilnost prevladujoče zahodne kulture, tudi pri nas tako imenovane elite. Vrednot ne motri celostno in v medsebojni povezanosti, ampak tako, kot da bi bile medsebojno neodvisno dosegljive. Izraz tega je prevlada individualizma, ki pristojnosti glede vrste pomembnih odločitev podeljuje posamezniku, ne pa uresničevalcem skupnega dobrega, in izolirano povzdigovanje nečesa v vrhovno vrednoto in potem v ozkogledem poskušanju njenega doseganja, kar je sicer v določenem pogledu lahko dobro. Za uspešno doseganje vrednot, ki so potrebne za dobro ali celo za obstoj naše družbe, moramo preseči necelosten ali individualističen pogled. V vsaki družbi morajo obstajati nadposameznikostno delovanje, ukrepanje, mehanizmi, strategije ipd., ki skrbijo za to, da posamezniki dajejo družbi oz. civilizaciji to, kar je potrebno za njeno ohranitev. Problemi z vzgojo in izobraževanjem ter z nataliteto v Sloveniji in v Evropi zelo konkretno potrjujejo povedano. Družbe, ki so individualistične v smislu nasprotja zgornjega po-

ložaja ali urejanja služenja posamezniku družbi, so obsojene na propad. Doseči moramo stanje, ko bodo ljudje čim bolj motivirani (zunanje in notranje) za uresničevanje stvari, ki so potrebne za ohranitev družbe in civilizacije in da te čim bolj postanejo njihova vrednota. Razdrobljenost, egoizem in individualizem ne porajajo samostojnih in svobodnih oseb, ampak onemogočajo njihovo oblikovanje. Prav zaradi razvitih posameznikov jih moramo preseči. Ti pa se morajo najprej roditi.

Kultura, ki ima prevelik vpliv v Sloveniji, je zmes egalitarizma in individualizma, na kar nikakor niso imune tudi slovenske elite. Na njuno mesto morata stopiti priznavanje zaslužnosti in solidarnosti, iz česar lahko raste delovanje raznih delov družbe v smeri skupnega dobrega. Morali se bomo znebiti hermetične zaprtosti, tako sodelovalne kot doživljajske, in razviti sposobnost dajanja (če bomo želeli prejemati). Pri tem se ne bomo mogli več omejevati in zanašati samo na državo. Država ne more biti sama od sebe zastopnik skupnega dobrega, saj je ujeta v pristranskost ter določene kapitalske in gospodarske interese. Spoznati moramo, da je družina nezadostna in sama odvisna od širšega okolja, država pa vedno pristranska in neavtonomna. Svoje prave interese lahko dosega mo v prvi vrsti skozi razne strukture prejetanja in dajanja, civilno družbo in lokalne skupnosti. Šele to je lahko temelj dobre države, dobrih družin in dobrega povezovanja v širše skupnosti, kot je Evropska zveza. Na kratko, osnova evropsko civilizirane družbe je lahko samo subsidiarnost in solidarnost.

2.3. Slovenski značaj in podoba človeka

Da gre na Slovenskem prepogosto za prevlado zavisti, ne pa za želje po pravični enakosti, priča dejstvo, da je, sodeč po empiričnih raziskavah, med Slovenci visoka le stopnja državne solidarnosti, medtem ko je medosebna solidarnost nizka. Višja, kot je stopnja zavisti, večja je polariziranost. Slovenci smo eden izmed najbolj polariziranih narodov. Dokler bo na Slovenskem vladala zavist, je nemogoče, da bi zmagovala katera izmed strank ali političnih opcij, ki je ljudje ne zaznavajo kot zavezane idealu enakosti, pa četudi tega ideala ne uresničuje. Dejstvo, da ne uresničuje tega ideala, se lahko še vedno prevali na krivdo posameznika, ne pa opcije kot take.

Kakšne so možnosti neegalitarne opcije, da izkorenini vir svojih

porazov – zavist? Ena opcija je gojenje in spodbujanje duhovnosti, ki ni združljiva z zavistjo; npr. pravo krščanstvo. Druga opcija za iztrebljevalca zavisti in egalitarizma je prizadevanje za uveljavljanje utilitarne, koristnostne duhovnosti, ki ni zavistna, ampak jo skrbi predvsem to, da gre meni dovolj dobro; če gre pa komu enako ali še bolje, pa nič hudega. Toda takšna utilitarna drža je problematična z vidika potrebne državljanske dejavnosti, nagnjena je h konformističnemu statusu quo v slovenskih razmerah in dojemljiva za instrumentalistično »logiko«, ki npr. povojne zločine in podobne grozote opravičuje kot nujno kolateralno škodo v procesu emancipacije od klerikalizma in fašizma ali kar klero-fašizma.

Če se še malo pomudimo na ravni širšega razmišljanja in zgodovinskega pogleda, lahko ugotovimo, katera so metafizična merila in temelji, ki nam jih je dala evropska filozofska tradicija za gojenje družbe in spoštovanje življenja vsakega posameznika kot takega: solidarnost, vera, krepostnost oblasti (elit), metafizična utemeljitev vrednosti vsakega posameznika. Umanjkati ne sme nobena prvina in medsebojno so odvisne druga od druge. Pri tem je bistvenega pomena krščanstvo. Kljub nastavkom za drugačno, misel Platona in Aristotela ni razvila etike vrednosti vsakega posameznega človeka kot takega. Krščanstvo pa tukaj pomeni bistveno spremembo in srednjeveška krščanska filozofija je njena teoretska artikulacija. Krščanska misel je omogočila osmislitev vrednosti vsakega človeškega posameznika. Vprašanje je, če je Evropa sposobna ustvariti drug, nekrščanski humus, iz katerega lahko raste kultura vrednosti vsakega človeka. Brez tega pa ni (evropske) civilizacije. Zato je preveliko odmikanje evropske kulture od krščanske duhovnosti nevarno. Bojda je ateistični Heinrich Heine, Marxov prijatelj, na tej podlagi (usahnitev krščanskega momenta) več kot sto let vnaprej napovedal nemško barbarstvo brez primere (nacizem).⁶

Kakšni pa so pogosti vzorci razmišljanja na Slovenskem, ki zadevajo politično in družbeno življenje? O tem lahko spregovorimo na primeru dveh ne dolgo nazaj izdanih slovenskih romanov, Jožeta Snoja *Ubijanje kače* in Anderja Skubica *Lahko*. Kakšna je podoba Slovencev o (slovenskem) človeku, ki izhaja iz obeh romanov? Oba avtorja, starejši in drugi, precej mlajši, skušata biti poštena, neolepšujoča pri prikazu sil, ki so globoko v človeku. Po obeh je vsak človek, človek kot tak, ali pa morda vsaj *mediana*, sposoben

⁶ Prim. MacIntyre 1993.

v določenih okoliščinah storiti veliko zlo. Nihče od nas ne more biti prepričan, da ne bo kdaj storil tudi česa zelo groznega. To ni tako daleč od nazora marsikaterega Slovenca, da bi v Bruslju vsak, ne samo sedanji funkcionarji, raje poskrbel predvsem za svoj položaj, ki prinaša denar, prednosti, zadovoljitev strasti in prestiž in pozabil na Slovenijo, ali od nazora, da so okoliščine, ki vsakega človeka pripravijo v »slaba«, celo zločinska dejanja. Proti temu se ne da ničesar storiti in pravzaprav tega ne smemo obsojati. Taki pač smo. Od tu ni daleč do koraka zlorabe, da obsojamo tiste, ki kritizirajo zločince ali nesankcioniranje zločinov, do pogleda, da je vsaka kritika nesankcioniranja nemoralnih dejanj pravzaprav moraliziranje in dejansko bolj vredno obsojanja od mnogih zločinov, za katere njihovi »izvršitelji« pravzaprav niso krivi, saj so le orodje sil, ki so močnejše od njih. Človek je kot tak veliko bolj neavtonomno bitje, kot bi si marsikdo želel priznati.

Kakšne so možne posledice takega »temnega« pogleda na človeka? Nauk bruseljsko podprtega razmišljanja, da bi »v določenih okoliščinah vsak popustil in poskrbel predvsem zase«, je precej pasivističen: če hočeš ohraniti svojo čistost, to lahko storiš le tako, da ne prideš v okoliščine, ki te bodo skvarile, da ostaneš (dober) »mali človek«, del brezpravne »raje«. To pomeni, da se umakneš, da nisi delovalec, ki odloča in ima moč. Inačica zgornjega pogleda je, da vsaka oblast kvari, absolutna absolutno (lord Acton). To je tudi ustrezna (samoopravičevalna) ideologija za zapečkarje. Taka pasivistična ideologija pa je škodljiva za demokracijo. Demokracija potrebuje vero, da obstajajo pokončni ljudje in da je možno tudi v okoliščinah, ki pritiskajo, ostati pošten in ravnati moralno. Nič čudnega torej, da oblastniki in bogataši radi posredujejo zgodbe o dobrem malem človeku (ki ostane dober, dokler je mali človek). Take zgodbe dobro denejo množici malih ljudi, jih pogrejejo pri srcu, storijo, da manj sovražijo oblastnike, da jih morda celo pomilujejo (deluje duševni mehanizem kislega grozdja), obenem pa množico malih pasivizirajo in omogočajo oblastnikom, da lepo vladajo naprej. Kdo lansira zgodbe o dobrem malem človeku (ko je njegova opcija na oblasti)? Npr. Tone Partljič. Eno smo videli pred časom na nacionalni televiziji (o učiteljici, ki zmaga na volitvah), drugo, *Moj ata, socialistični kulak*, pa že veliko pred tem.

Drugi pogost vzorec razmišljanja v Sloveniji: »Oboji so barabe, tako desni kot levi, ampak jaz sem za leve/desne barabe«. Tretji vzorec: »Odločanje, gospodarske odločitve itd. se dogajajo daleč

od nas, navadnih ljudi. A mislite, da vi, navadni ljudje, lahko kaj odločate? Kje pa!»

Od vseh treh vzorcev se mi zdi najmanj škodljiv drugi, ker najmanj škodi razvoju udeleževalne oz. dejavne politične države. Narodi z bolj fatalistično (»usodnostno«) in manj dejavno mentaliteto imajo običajno tudi manj demokratično politično zgodovino. Spomnimo se na Ruse in na fatalistično filozofijo, značilno zanje. To je tudi pomemben vidik razmišljanja, ki se pojavlja npr. v primeru ustavne obtožbe proti predsedniku vlade zaradi Ertlovega priznanja. 1. Marsikdaj mnogi napovedujejo, da prizadevanje ne bo uspelo, pa uspe. Ne sme se podleči sugestijam (nasprotnikov), da tvoja prizadevanja tako ali tako ne bodo uspešna. 2. Nekatere stvari je treba storiti preprosto zato, ker jih je treba storiti, ker je tako prav in ker je to potrebno, da demokracija deluje. Tako npr. se je potrebno udeležiti volitev in dati svoj glas, če si demokrat, pa čeprav si prepričan, da tvoja opcija nima možnosti. Posameznik, ki mu je demokracija vrednota, čuti potrebo po tem, da gre na volitve ne glede na rezultat. Preprosto, demokrat mora storiti, kar mora demokrat storiti.

2.4. Duševni mehanizmi in politika

Zavedati se moramo, da ideologija ni samo sistem idej, ampak sistem opravičevalnih idej. Ideologija zadovoljuje tako potrebo po opravičenju kot po mistificiranju. Tako funkcijo dobro opravlja podoba o človeku, ki ne more biti gospodar samega sebe. V psihologiji političnega je potrebno upoštevati vrsto duševnih mehanizmov, ki nam pomagajo razumeti (včasih nerazumno) ravnanje »delovalcev« v politični situaciji. En od njih je ta, da žrtve spontano stremijo k sprejetju zatiralskega reda in da je za človeka naravno, da prizna superiorno modrost svojega zatiralca oz. nadrejenega. Poleg tega je vera, da kakovost naših ravnanj ni posameznikova zaslug, dobrodejna v smislu izločitve zavisti. Kar je po svoje boleče, je, da ni nujno, da so nepravilne družbe nestabilne. To nam pomaga razumeti teorija kognitivne disonance: Človek teži k uskladitvi svojih želja in prepričanj s svojimi sredstvi, da bi se izognil neznošnemu položaju hoteti tisto, česar ne more imeti. Vzrok relativne stabilnosti družb niso težnje po enakosti in pravičnosti, ampak po tistem, kar je mogoče. Človeštvo namreč ne postavlja problemov, če jih ne more rešiti. Ljudje pogosto dajejo prednost skrajnostim

pred sredino. Če sta dve opciji enakovredni, »povišajo« eno (tisto, za katero so se odločili) in »ponižajo« drugo. S tem se zavarujejo pred obžalovanjem ob napačni izbiri v negotovem svetu.⁷ V tem psihološkem mehanizmu bi lahko iskali razlago za izjemno razdeljenost med Slovenci in njihovo nagnjenostjo k skrajnosti: kot majhen narod na presečišču interesov (»velikih«) in kot narod, ki je imel tuje gospodarje, o katerem so odločali drugi, smo bili stalno izpostavljeni negotovosti.

V luči zgoraj povedanega lahko bolje razumemo marsikatero dejavnost v Sloveniji. Npr. prizadevanje ministra Lukšiča (in združenja njegove bivše kolegice s FDV)) za razbremenitev učencev. Kot da bi bil problem v učnih načrtih, ne pa v odnosu do šole. Problem ni v učnih načrtih in vsebinah; šola lahko solidno funkcionira celo ob takih, kot so zdaj, ne more pa nikakor ob odnosu, ki ga imajo mnogi učenci in starši do šole, nad katero se samo izživljajo, ne razmišljajo pa niti malo o tem, kje je njihova odgovornost, da jo podprejo. Enako: problem ni v liberalni demokraciji, ta lahko deluje, vendar ne smemo od nje samo hlapčevsko socialistično terjati, ampak jo začeti dejavno podpirati in ustvarjati. Kdaj bomo Slovenci kot narod politično dozoreli? Takrat, ko bomo spoznali, da smo ustvarjeni tako, da smo lahko svobodni. Naj nas ne bo sram priznati, da sta nam lahko v tem zgled Švica in nenasilna zgodovina podalpske demokracije njenih kantonov. Bodimo ponosni, da smo majhni, saj je zlo v prevelikih tvorbah (korporacijah), v kateri je zbrana moč, ki je ni več mogoče nadzorovati. Problem je v tem, da nihče ne ve, kako bi jih razbil in ohranil v znosnih mejah. Navsezadnje, čigavo gospodarstvo je po zadnjih, za nas zaskrbljujočih meritvah, najbolj konkurenčno na svetu?

2.5. Temelji človečnosti

V Sloveniji se je instrumentalizem močno razrasel⁸ do stopnje,

⁷ Prim. Žalec 2010, pog. »Psihološki mehanizmi kot bistven del metodologije znanosti o človeku in družbi«.

⁸ Razmišljanje na Slovenskem je globoko pogreznjeno v instrumentalizem. Lahko naštejemo primere. 1. Argumentacija glede pobojev po drugi svetovni vojni. Ta argumentacija je hladnokrvno instrumentalistična in o žrtvah pravi takole: »Te žrtve so bile nujna kolateralna škoda v procesu emancipacije od klerofašizma.« Večina ljudi v Sloveniji sprejema to argumentacijo, kljub temu, da gre za okoli 15.000 mrtvih, da ne govorimo o približno 150.000 svojcev pobitih (vdov, otrok ...), ki so dolga let trpeli strašno trpinčenje in segregacijo brez vsakršne solidarnosti, (psihološke ali psihiatrične) pomoči itn. 2. Stanje v slovenski politiki, denimo primer ljubljanskega župana. Vemo, kako so se gradile Stožice. Vendar ljudje pravijo »Ima rezultate!« in se s tem zadovoljijo. Instrumentalizem je prodl tudi v šolstvo in ne gre se čuditi ob dejstvu instrumentalistične drže šolskega ministra v Pahorjevi vladi,

ko na najbolj temeljnih ravneh ogroža življenje v naši državi. To nas ne bi smelo čuditi, saj je deklarirani ali dejanski instrumentalizem pri nas že dolgo časa najbolj promoviran pogled. Tako sta marksistična in novomarksistična misel, ki sta bili uradni in zapovedani ideologiji v bivši Jugoslaviji, instrumentalistični, saj so osebe sredstvo v boju za prevlado socializma ali komunizma, kar je vrhovni cilj. Instrumentalizem je vseskozi navzoč tudi kot glavni argument proti ustreznemu odnosu do gorja, ki so ga pretrpeli tisoči nedolžno pobitih med drugo svetovno vojno in po njej in več kot sto tisoč njihovih svojcev (žena, otrok), ki so morali živeti v strahu, ponižanju, odrinjenosti, diskriminaciji in brez ljubezni (mrtvih) staršev. Argument je popolnoma ledeno instrumentalističen: »Bili so nujna kolateralna škoda v procesu osvobajanja od »(klero)fašizma«. Kaže se tudi v odnosu do tujih (predvsem bosanskih) delavcev v Sloveniji, o katerem je srhljivo pričal tudi dokumentarec, ki smo ga pred poletjem videli na nacionalni televiziji. In kdo je največkrat povezan z brezobzirno, »instrumentalistično« uporabo nemočnih delavcev v lastne namene? »Levičarji«, ki so bodisi politiki bodisi njihovi gospodarski protežiranci ali pa kar oboje hkrati in imajo načelno polna usta takšnih ali drugačnih parol, zaradi katerih se o njih govori kot o levici. Kdo je bil župan Kočevja, kdo je gradil Stožice, kdo upravlja SCT in Vegrad? »Stari« znanci iz socializma oz. »ščitenci« in sodelavci teh »levih« mogočnejšev. Toda temu se ne bi smeli čuditi, saj ne moreš nekje sejati instrumentalizem, ko gre za lastne (razredne) sovražnike, po drugi strani pa biti sposoben ureničevati resnično držo človečnosti. Ta »paradoks«, ki pravzaprav ni paradoks (v kolikor je paradoks nekaj nerazumljivega, zagonetnega ali presenetljivega), je obeležil tudi vse bolj slavni Boris Pahor, za katerega se sicer ne spomnim, da bi pokazal veliko sočutje do žrtev komunistične revolucije na Slovenskem, ko je javno izrekel »paradoks«, ki je vsakomur pri zdravi pameti jasen, da so si na Slovenskem samo deklarirani zaščitniki ubogih, revnih in potrebnih, čez vse predstavljljive meje napolnili žepe ravno na njihov račun.

dr. Lukšiča, ki je za Delo o ljubljanskem županu izjavil: »Do njegovih metod imam določene zadržke, ampak njegovi rezultati so fascinantni.« Ali ni s to izjavo kar se da jasno izpričan instrumentalizem? 3. Naslednji primer so izbrisani. Cena, ki so jo plačali za svoje morebitno preračunljivost (ki mimogrede s človeške plati sploh ni nerazumljiva, samo postavite se v njihov položaj), je bila previsoka. Kazen, tudi v primerih, kjer bi bila potrebna, je bila absolutno previsoka. Razpasenost instrumentalizma v Sloveniji ob globljem pogledu ne preseneča, saj ni mogoče po eni strani sejati instrumentalizem, po drugi pa žeti personalizma. Ne moremo biti instrumentalisti do žrtev l. 1945 in personalisti v drugih primerih. To ni mogoče. Zato je ključnega pomena doslednost neinstrumentalistične države. Ko enkrat instrumentalizem postane navada, postane kultura. Kultura je stvar podedovanih navad. In navade se (lahko) spreminjajo veliko počasneje kot ideje. (Prim. Fukuyama 1996).

3. Demokratizacija

3.1. Prvine demokracije

Demokracijo sestavljajo trije momenti (prim. Kolakowski 2004, 257–258):

1. Mehanizmi, ki omogočajo, da sta pomen in vpliv elit na kolektivno življenje vsaj v grobem sorazmerna s podporo, ki jo uživajo med ljudmi.

2. Zakonodaja, ki resnično deluje, torej takšni mehanizmi, po zaslugi katerih ljudje dejansko poznajo pomembna pravila, ki jih morajo spoštovati in po zaslugi katerih ta pravila delujejo na predvidljiv način in je pravo neodvisno od izvršilne oblasti. Če je pravni red kaotičen, če državljan ne ve, kaj lahko pričakuje od elit, se sistem izbiranja teh elit hitro poruši. Npr. sistem volitev se bo sesul ali pa bo postal lastna parodija tam, kjer vladajočim ni treba spoštovati prava.

3. Nekatero temeljne človekove oz. državljanske pravice, ki so pogoj za delovanje politične demokracije. Spisek teh pravic je lahko predmet razprave, pomembno pa je, da se zavedamo, da so možne družbe, v katerih pravo deluje in je pravo predvidljivo, pa ljudi najstrožje kaznujejo zaradi spolne usmerjenosti, zaradi odpadništva od vere ali zaradi besednih »prestopkov«. V takih primerih, pa četudi bi bila taka zakonodaja v skladu s prepričanjem večine, ne moremo reči, da je družba demokratična v pomenu, ki ga poskušam tukaj orisati. V takih primerih bi k večjemu lahko govorili z besedami Ortege y Gasset o bolni demokraciji.

3.2. Ključne vrednote demokratizacije

Demokratizacija je proces, v katerem družba postaja bolj demokratična. Obstajajo nekatere ključne vrednote, ki tvorijo jedro demokratične družbe. Med njimi so gotovo naslednje tri: svoboda, enakopravnost in strpnost.⁹ Pomembno vlogo pri gojenju demokracije igra pravo, ki je institucionalizacija demokracije (podobno, kot lahko za človekove pravice rečemo, da so institucionalizacija človeške solidarnosti). Pravo je vsekakor potrebno na družbeni ravni iz vrste razlogov, posebej pa bi želel opozoriti na enega:

⁹ Izraze enakost, svoboda in strpnost je tukaj treba razumeti v politološkem smislu. Svobodo predvsem kot iztrganje določene moči in privilegijev iz določenih družbenih skupin in ustanov z enakostjo oz. enakopravnost v družbenem prostoru, s strpnostjo med družbenimi skupinami.

medtem ko večina ljudi v okoliščinah, ki so v mejah normale, vendarle upošteva svojo vest, pa ne moremo česa podobnega najti na družbeni ravni. Tako npr. ljudje neke družbe na individualni ravni lahko niso šoviniisti, je pa šovinistična njihova družba ali družbena skupina kot celota. Na družbenem nivoju vest izgubi učinek, ki ga ima na osebni ravni in zato so potrebni pravo in pravne ustanove, da opravljajo funkcijo, ki jo na individualni ravni opravlja vest.

Svoboda je vrednota, ki je zgodovinsko najstarejša od vseh treh. Ljudje so jo poskušali razumeti in uresničevati že zelo zgodaj. Ta proces je potekal na različnih ravneh in prestal različna obdobja. Na družbenem nivoju se v Evropi pokriva s sekularizacijo, če s to besedo razumemo proces, v katerem se različni družbeni pod sistemi diferencirajo (znanost, religija, gospodarstvo, pravo, politika) in avtonomizirajo. Takšna sekulariziranost družbe je bistven moment liberalne demokracije.

Pravo znotraj demokracije je institucionalizirana demokratizacija (prim. Doran 2008, 32).

Demokratizacija je proces povečevanja demokratičnosti družbe, pri katerem gre za udejanjenje vrednot, se pravi za proces gibanja od ključnih vrednot do političnega izida skozi institucionalizacijo demokracije znotraj pravnega okvirja. Udejanjenje vključuje prenos vrednote v ustanove skozi pravo. Podlaga demokratizacije so trije temeljni procesi: (1) politična udeležенost in zastopanost ter stabilnost reda; (2) ekonomska produktivnost in rast¹⁰ ter (3) socialna kohezija. Vsak od teh procesov je bistven za druga dva. (Prim. Doran 2008, 39.)

3.3. Udejanjenje jedrnih vrednot demokracije je multiplikativni proces¹¹

Enakost (z)možnosti x svoboda = ekonomska produktivnost in rast.

Enakost (z)možnosti in svoboda sta dejavnika, ki morata biti hkrati navzoča v družbi, če želi ta doseči ekonomsko produktivnost in rast.

Svoboda x strpnost = politična udeležенost in politična zastopanost ter stabilnost reda.

¹⁰ To velja z nekaterimi omejitvami, ki jih pojasnujem spodaj.

¹¹ Prim. Doran 2008, 43 ss.

Ker je v Sloveniji premalo dejanske svobode in strpnosti, je premalo politične udeležенosti in politične zastopanosti.

Enakost (z)možnosti x strpnost = socialna kohezija politične skupnosti.

Ta zakonitost pomembno osvetljuje težave s socialno kohezijo, ki jih imamo v Sloveniji.

3.4. Pravična skupnost

Kaj kvalificira pravično skupnost (oz. socialno pravičnost)? Platon je v *Državi* menil, da je pravična družba »dobra« družba in da lahko samo navzočnost »filozofa kralja« zagotovi doseganje zares »dobre« družbe. Stališče tako RKC kot najvplivnejšega političnega filozofa druge polovice 20. st., Johna Rawlsa, s katerim se strinjam tudi sam¹², je, da se pravičnost družbe meri po tem, kako je poskrbljeno za (najbolj) »uboge«, »nesrečne«, za tiste z najmanj sredstvi med njenimi člani.

3.4.1. Demokracija je dobra zato, ker omogoča doseganje pravične družbe

Demokratsko upravljanje ima potencial, da doseže in nadzira oz. ohranja pravično družbo. Če nam uspe doseči kombinacijo vseh segmentov demokratične družbe (politična udeležенost, zastopanost in stabilnost reda; ekonomska produktivnost in rast; socialna kohezija) je izid lahko pravična družba. Obratno pa so alternativne (nedemokratične) oblike vladanja oz. upravljanja družbe manj obetavne v pogledu doseganja pravičnosti, če zaradi drugega ne, zaradi tega, ker je v takih družbah (moralna) šibkost ljudi manj učinkovito omejena in poravnana z zakonom in ustanovami kot v demokratičnih.

Rad bi poudaril predvsem ugotovitev, ki smo se je v preteklosti zavedali manj kot zdaj, da mora biti družba minimalno kohezivna, če naj bo pravična. Celo za napredno demokracijo danes velja to načelo. Po drugi strani pa tudi obratno velja, da je družba, ki jo kot pravično dojemajo vsi njeni člani in ki temelji na pravu, tudi bolj socialno kohezivna. Demokratični pluralizem je potemtakem prva demokratizacije, ki vodi v pravično družbo. Je dejavnik in potreben pogoj demokratizacije in pravične družbe (Prim. Doran 2008, 46–47).

¹² Prim. Žalec 2010, 192 ss.

3.5. Demokratični pluralizem

1.1 Strpnost je integralni del procesov ekonomske rasti in produktivnosti ter socialne kohezivnosti. Demokratični pluralizem, t. j. pojmovanje demokracije, ki poudarja strpnost med družbenimi skupinami oz. skupnostmi, vendar pa ob tem ohranja osredotočenost na pravice in obveznosti posameznika, je dobil novo vero oz. zaupanje na začetku 21. st. Demokratični pluralizem poudarja pomen tretje temeljne razsežnosti demokratizacije, potrebo po družbeni koheziji znotraj političnih skupnosti. Ni nujno, da do te prihaja skozi popolno asimilacijo, vsekakor pa z razširjanjem strpnosti na vse člane družbenih skupin oz. skupnosti, ki sestavljajo politično skupnost oz. državo. S postavitvijo socialne kohezije v prvi plan se začenja naslednji korak v razvoju demokracije. (Prim. Doran 2008, 49–51.)

3.6. Sklep

Demokracijo moramo graditi na trdni podlagi političnih vrednot. Če naj demokracija uspe, mora pretrgati vezi, ki jo vlečejo nazaj na način vrste tradicionalnih prepričanj, kot so na primer ta, da je svoboda nepomembna in da se jo lahko po potrebi ukine, da enakost (z)možnosti ni nujna in da je nestrpnost opravičljiva. Če se uresničevanje teh vrednot v družbi izboljšuje, napreduje tudi demokratizacija. Naraščanje demokracije je izid multiplikativnih procesov, v katerih se vrednote demokracije uresničujejo v družbi.

Pomanjkanje strpnosti ovira politično udeležенost in politično zastopanost kot tudi delovanje ustanov in postopkov, katerim služita. Na začetku 21. stoletja je vrednota, ki je najmanj napredovala med političnimi skupnostmi in znotraj njih politična, verska in etnična strpnost, kar je največ škode naredilo družbeni koheziji. Ta ni ogrožena samo v tretjem svetu, kjer divjajo državljanske vojne in nasilje, ampak tudi v bogatih, naprednih demokracijah, za katere so mnogi mislili, da so problemi enotnosti že davno za njimi. Zato je demokratični pluralizem naša osrednja tema in naloga, tako na teoretski kot na praktični ravni, saj je od njega pomembno odvisna prihodnost demokratizacije. (Prim. Doran 2008, 50–51.)

Ob tem moram poudariti, da prava strpnost vključuje odgovornost do drugih in družbe in ni zgolj kaka ravnodušnost. Zato pra-

va strpnost temelji na solidarnosti, dialogu¹³, pa tudi odpuščanju in spravi.¹⁴ Vsi ti pogoji strpnosti so v Sloveniji slabo razviti in to predstavlja velik problem za demokratizacijo naše družbe.

3.7. Dejavniki demokratizacije

Ovire za demokracijo so lahko politične, kulturne ali ekonomske. (Prim. Huntington 1993.)

3.7.1. Politične ovire

1. Odsotnost izkušnje z demokracijo.
2. Voditelji, ki so ustanovili nedemokratski režim ali ga dolgo vodili.
3. Odsotnost ali šibkost resnične zavezanosti demokratičnim vrednotam med političnimi voditelji oz. elito. Ko politični voditelji nimajo moči, imajo dobre razloge za to, da zagovarjajo demokracijo. Pravi preizkus njihove demokratičnosti se zgodi, ko pridejo na oblast. V Sloveniji so problematični vsi trije dejavniki.

Med politiki iz druge polovice 20. st. jih je bilo malo, ki so bili iz Azije, Afrike ali arabskega sveta in ki so se zavzemali za demokratičnost tudi potem, ko so že bili na oblasti. To nas privede do vprašanja o kulturi kot dejavniku demokratičnosti.

3.7.2. Kultura

Obstajata dve inačici teorije, ki izključujeta nekatere teorije kot primerne za demokracijo oz. navajata nekatere kulture kot zaviralke demokracije.

1. George Kennan: Demokracija se je pojavila v 18. in 19. stoletju. Omejena je na SZ Evropo, deloma še na srednjo Evropo in na kolonialne poganjke te kulture (prim. n. d., 14). Imenujmo to stališče zahodno-evropska teza. Države izven tega področja niso imele enake izkušnje s fevdalizmom, renesanso, reformacijo, razsvetljenstvom, francosko revolucijo, liberalizmom. Nekateri (William Wallace) so predlagali potek te meje (meje med zahodnim in vzhodnim krščanstvom). Začenši na severu poteka vzdolž meje, ki

¹³ Podrobneje glede pogojev, dejavnikov in pomena dialoga prim. Žalec 2010a, tudi 2010 in 2008a, Juhant 2010 in sploh cel zbornik Juhant & Žalec 2010.

¹⁴ Glede pogojev, dejavnikov in pomena sprave in odpuščanja prim. Žalec »Odpuščanje kot krepost in nova zavest« in sploh cel zbornik Juhant, Strahovnik & Žalec, Bojan (ur.).

deli Finsko in baltske države od Rusije, skozi Belorusijo in Ukrajino (kjer ločuje zahodno katoliško Ukrajino od vzhodne pravoslavne), na jug in potem na zahod v Romunijo, ločujoč Transilvanijo od ostalega dela dežele in potem skozi bivšo Jugoslavijo, ločujoč Slovenijo in Hrvaško od ostalega dela. To je meja, kjer demokracija lahko požene korenine oz. jih ne more.

2. Druga, manj izključujoča različica kulturne teze, je, da so določene kulture, ki so še posebno negostoljubne do demokracije. Med njimi se največkrat omenjata konfucijanstvo in islam.

Kultura na Slovenskem po teh dveh dejavnikih vsekakor ima demokratični potencial. Po drugi strani pa vsekakor predstavljajo problem določene zgodovinsko pogojene navade, ki jo tvorijo, in psihološki momenti, o katerih smo govorili zgoraj. Nekaj optimizma vliva tudi zavest o omejeni moči kulturnih dejavnikov.

3.7.2.1 Omejena moč kulturnih ovir

1 Podobni kulturni argumenti v preteklosti niso vzdržali (primer proglašanja katolištva kot nedemokratskega).

2 Kulturne tradicije so izredno kompleksne. Gre za bogate sestave idej, prepričanj, naukov, predpostavk in vedenjskih vzorcev. Vsako kulturno izročilo ima prvine, ki so združljive z demokracijo in tudi nekatere, ki so do nje manj prijazne.

3 Kulture so zgodovinsko dinamične, ne stagnirajoče. Vladajoča prepričanja in zadržanja v družbi se spreminjajo. Kulture se razvijajo in eden glavnih dejavnikov pri tem je ekonomski razvoj.

3.7.3. Ekonomske ovire in sklep

Revščina: Ovire za ekonomski razvoj so ovire za demokratizacijo. Sklep: Na Kitajskem so ovire za demokratizacijo politične, ekonomske in kulturne; v Afriki so v prvi vrsti ekonomske, v hitro razvijajočih se deželah Vzhodne Azije in v mnogih islamskih deželah so primarno kulturne (Prim. Huntington 1993, 24). V Sloveniji so v prvi vrsti politične.

3.7.4. Dejavniki demokratizacije v njenem tretjem valu

3.7.4.1.

Lahko izluščimo pet glavnih dejavnikov, ki so pripomogli k prehodu v demokracijo v tretjem valu demokratizacije (prim. Huntington 1993, 4):

1. Poglobljanje problema legitimnosti za nedemokratske režime v vse bolj demokratičnem svetu in njihov neuspeh pri tej legimitaciji zahvaljujoč ekonomskemu in včasih (deloma) ekonomskemu neuspehu.

2. Ekonomska rast v 60-ih letih prejšnjega stoletja (brez primerjave iz preteklosti), ki je zvišala življenjski standard, raven izobraženosti in v mnogih deželah zelo povečala urbani srednji razred.

3. Premik v nauku RKC (2. vatikanski zbor) in sprememba v praksi lokalnih cerkva, ki so se prelevile iz zagovornic statusa quo v nasprotnice avtoritarnih režimov.

4. Spremembe v politikah zunanjih akterjev, najbolj opazno ZDA, Evropske skupnosti in SZ.

5. Učinek snežne kepe: prve demokratizacije v tretjem valu kot model za nadaljnje.

3.7.4.2. Vrnitev v avtoritarnost

Na podlagi vrnitve iz demokracij v avtoritarne režime v tretjem valu lahko izluščimo naslednje dejavnike demokracije (prim. Huntington 1993, 8–9):

1. šibkost demokratičnih vrednot med ključnimi elitnimi skupinami in v javnosti na splošno;

2. resno ekonomsko nazadovanje, ki je povečalo popularnost »zdravilnih« ukrepov, ki so izvedljivi samo v nedemokratični vladavini;

3. socialna in politična razdeljenost, ki so jo pogosto povzročile leve vlade s pospešenim uvajanjem glavnih socialnih in ekonomskih reform;

4. odločenost konservativnih skupin višjega in srednjega razreda, da izključijo populistična in levičarska gibanja skupin nižjega razreda iz politike moči;

5. zlom zakona (prava) in reda (zaradi terorizma ali uporov);

6. intervencija ali zavzetje s strani zunanje nedemokratske sile;

7. učinek snežne kepe zaradi padca demokracije v drugih deželah.

Slovenijo ogrožajo predvsem prvi trije dejavniki, deloma pa tudi peti.

3.7.5. Ekonomski razvoj in politično vodenje

Ekonomski razvoj in politično vodenje sta po Huntingtonu dva dejavnika, ki bosta v prihodnje najbolj vplivala na demokratizacijo. Večina nedemokratskih dežel bo ostala nedemokratskih toliko časa, dokler bodo revne. Revščina ni neizogibna, vendar pa sta dva razloga, da smo precej zadržani glede napredovanja procesa demokratizacije:

1. Ekonomski razvoj za pozno razvijajoče se države bo veliko težji kot za države, ki so se bolj zgodaj razvile (zaradi naraščajočega prepada med revnimi in bogatimi).

2. Nove oblike avtoritarnosti se lahko pojavijo v bogatih družbah, ki temeljijo na visoki tehnologiji in v katerih prevladuje informacijski segment.

Ekonomski razvoj naredi demokracijo možno, politično vodenje pa resnično, dejansko. Za dejanskost demokracije bodo morale (prihodnje) politične elite verjeti, da je demokracija najmanj slaba oblika vladavine, tako za družbe v celoti kot za njih same. Potrebne bodo sposobnosti za uresničevanje demokracije. Demokracija se bo širila do mere, do katere bodo tisti v svetu in posameznih državah, ki imajo in izvajajo moč, to želeli. Širjenje demokracije potemtakem zahteva odločne in spretno politične voditelje. (Prim. Huntington 1993, 24)

3.7.5.1. Dejavniki, ki poganjajo in ne poganjajo tretjega vala, modernizacije

Kaj so determinante demokratizacije? Ali dejavniki, ki potiskajo države v smeri demokracije, le-tem tudi pomagajo, da ne drsijo nazaj proti avtokraciji? Sodobna znanstvena dognanja (Torell 2010) kažejo, da demokracijo uveljavljajo dolgoročne strukturalne sile, kot so ekonomski razcvet, miroljubno upiranje in institucionalna struktura. Na krajši rok lahko ključno vlogo odigrajo elite, še posebno na podlagi pomena razcepov znotraj režimov.

Sledeč Seymouru Martinu Lipsetu (1959) razumemo modernizacijo kot širok, koherenten sindrom, pri katerem gre za razne družbene procese, kot so industrializacija, izobraževanje in širjenje komunikacijske tehnologije. Modernizacija učinkuje na režimske izide bolj z oviranjem avtoritarnih vrnitev kot pa s podpiranjem prehoda v demokracijo. Če je modernizacija leste, potem ne pomaga državam, da splezajo navzgor, ampak, da se izognejo padcu navzdol.

Najbolj učinkujoč moment modernizacije nista niti izobraževanje niti industrializacija, ampak proces razraščanja medijev. Ko se v populaciji širijo radii, televizije in časopisi, so anti-demokratski udarci odloženi ali pa se ne posrečijo. Širjenje medijev kot najbolj izrazitega mehanizma, ki stoji za učinku modernizacije, pomaga razložiti asimetrično strukturo modernizacije. Za razliko od naraščajočega nacionalnega prihodka in širitve izobraževanja, se učinku medijev, ki podpirajo demokracijo, ne morejo uresničiti pod avtoritarnimi pogoji. Da bi mediji delovali kot jamstvo ali zaščita demokracije, mora biti vzpostavljena določena svoboda tiska, poročanja in obveščanja. To pomeni, da vpliv medijev na demokratizacijo narašča sorazmerno s stopnjo že dosežene demokratizacije. Zato široko razširjen dostop do medijev ne učinkuje kot spodbujevalec večje demokratičnosti, ampak kot ovira za padec nazaj z že dosežene stopnje.

Medtem ko družbena demokratizacija, ki spremlja dolgoročni ekonomski razvoj, pomaga ohranjati demokracijo, učinku kratkoročne ekonomske rasti ohranjajo avtokracije, ekonomske krize pa učinkujejo v smeri prehoda v demokracijo oz. demokratizacije. (Prim. Torell, lok. 211–236)

3.7.6. Pomen nemonopoliziranosti in civilne družbe

Kapitalizem je lahko demokratičen ali nedemokratičen. V prvem imamo civilno družbo, ki skrbi za človeško zaščito vsakega posameznika, v drugem, instrumentalističnem sistemu, pa je nimamo in zato tudi nimamo demokracije (civilna družba je njen potreben pogoj). Razlika med demokracijo in nedemokracijo v osnovi ni (ne)odsotnost kapitalizma ali socializma, ampak razvitost in učinkovita dejavnost civilne družbe (društev, organizacij, skupin, ki niso elementi ali aparati države). Instrumentalizem je nezdržljiv s cvetočo civilno družbo. Zato se zateka k ideji, da naj

država zaščiti ljudi, ta pa tega nikoli zares ne stori. Tako naj bi npr. na Kitajskem država ščitila ljudi, pa jih ne. Nedemokratski kapitalizem omogoča tržno gospodarstvo (ki je nujno za preživetje), vendar samo med tistimi, ki jim to dopušča državna oblast, druge pa se v tržnem konkuriranju ovira. Odločilen znak odmiranja demokratične družbe je monopolizacija področij in to, da država vedno bolj prevzema funkcije civilne družbe (ki pa jih, kot vedno znova kaže zgodovina, ni zmožna trajneje in celovito uspešno opravljati). Nedemokratske sile vedno storijo naslednje: prevzamejo s čim manj ljudmi, ki pa so preverjen kader, čim večje število področij, ki jih potem monopolno upravljajo. Kaj je vedno počela t.i. slovenska levica drugega in kaj še počne? Zaradi vse večje prevlade instrumentalizma Slovenija vse bolj drvi v nedemokratski kapitalizem. Nismo še Kitajska, a se ji bližamo. Civilne družbe ni ali pa je nadzorovana, glavni sindikati so kot dejanski nasprotniki sedanje oblasti nekredibilni, iz javnih področij in odločanja v ustreznih ustanovah se poskuša izključiti večina, ki jo odločanje zadeva, pa ni naša ali zanesljiva (npr. »zanesljivi« in borbeno aktivni budisti kot predstavnik verskih skupnosti v svetu RTV), v gospodarski tekmi pa se na vse pretege potiska naprej »naše«. Dobivamo nedemokratsko tržno gospodarstvo, zaradi katerega je Slovenija vse bolj podobna Kitajski in vse manj kakšni Skandinaviji.

4. Kriza zaupanja

Da je v Sloveniji nezaupanje osrednji problem, je skoraj odveč govoriti. Po padcu zadnjih treh referendumov, brodolomu vladne koalicije in politični krizi v državi z vseh koncev in krajev odzvanja, da je treba povrniti zaupanje v politiko, državne ustanove itd. Toda samo pozivanje ne zadošča, pa če prihaja še z najvišjih političnih vrhov. Kajti lahko se zavestno odločimo ali celo (pri)silimo, da zaupamo v določeno osebo, skupino, organizacijo ali ustanovo. Toda, četudi bi to bilo morda celo koristno, ne more biti rešitev, saj ni sočudenje z našim temeljnim problemom – z nezaupanjem oz. sumničanjem, ki tako prežema naše doživljanje in življenje, da je postalo tako rekoč naša druga narava. Ali niso neučinkovito paragrafarstvo in kazuistični poskusi, da bi do zadnjega vlakna ujeli življenje v predpise, pri katerih se vedno bolj zapletamo ravno v nasprotni smeri od zelene, na kar opozarja npr. tudi France Bučar, in v katerih se utaplja naše pravosodje, posledica tudi omenjene kulturne bolezni,

ki jo imamo, nezaupanja v zmožnosti in svobodo človeške osebe? Vse bolj se v naši družbi širi instrumentalizem (konkretne osebe so zgolj sredstvo, ne pa vrednota) in usiha personalizem, ki trdi, da so konkretne osebe (in njihov razcvet) najvišja vrednota ter da so svobodne osebe potreben in zadosten temelj dobrega. Pri tem pa svoboda ne pomeni niti neomejene samovolje niti prostosti od kakkega vmešavanja, ampak možnost (zunanja svoboda) in zmožnost (notranja svoboda) osebe, da se odloča in ravna v skladu s svojo vestjo in razumom. Naša temeljna naloga je, da zagotovimo pogoje, ki bodo omogočili, da bo med nami čim več čim bolj svobodnih ljudi. Potreben pogoj za gojenje takega stanja pa je razvijanje zaupanja. Osrednja trditev družbenega personalizma je, da je zaupanje osnova tako dialoga in solidarnosti med ljudmi kot tudi stabilnosti njihovega individualnega, zasebnega in družbenega življenja.

4.1. Razlogi nezaupanja v Slovenji

Kako si lahko razlagamo nizko stopnjo zaupanja v svoji deželi? Prisotni najpomembnejši negativni dejavniki zaupanja v Sloveniji so: komunistična dediščina, nizka kultura spoštovanja resničnosti oz. resnice, občutek ekonomske neenakosti, občutek o slabem delu sodišč, korupcija na visoki ravni, genocid kot skrajna oblika nezaupanja, pomanjkanje samoodgovornosti. Slednja je osnova odgovornosti v družbi. Ker se ljudje zavedajo, tudi iz lastne izkušnje, da je samoodgovornosti v Sloveniji premalo, ne verjamejo v splošno razširjenost odgovornosti. Ob tem je treba spomniti še na dejstvo, da se je v Sloveniji zgodil v preteklosti genocid v obliki politicida oz. klasicida. Genocid¹⁵ je skrajna oblika nezaupanja, saj pomeni, da gojimo do določene družbene skupine takšno stopnjo nezaupanja, da že sam njen obstoj predstavlja grožnjo, ki si je ne moremo privoščiti. Nezaupanje pa podobno kot nasilje rojeva nezaupanje. Družbena skupina, ki jo preveč uničuje nezaupanje¹⁶, ne more uspešno delovati na državni ravni. Slovenci pa vsekakor moramo varovati svojo državo, saj je ta daleč najboljše sredstvo za doseganje in zaščito naših interesov in vrednot.

¹⁵ Podrobneje sem se z genocidom ukvarjal v svoji razpravi »Dejavniki genocida, njegovo preprečevanje in etika soočenja z njim«, ki jeseni izide pri založbi Družina iz Ljubljane v zborniku (ur. Jože Dežman), katerega podlaga so prispevki na simpoziju ob drugi obletnici Hude jame, ki je marca letos potekal na študijskem centru za narodno spravo v Ljubljani.

¹⁶ (Ne)zaupanje podrobneje obravnavam v svoji razpravi »Nezaupanje kot ključni dejavnik slabega delovanja skupnosti, organizacij in družbe«, ki bo izšla v reviji Dignitas.

5. Sklep: od besed k dejanjem

V članku sem se ukvarjal z naslednjimi temami: 1. opis krize v Sloveniji; 2. izvori bolnosti; 3. demokratizacija in 4. demokratični pluralizem. Obravnaval sem nekatere psihološke prvine, predstave in psihološke mehanizme, ki so pomembni za sedanje stanje. Raziskoval sem prvine demokracije, njene ključne vrednote in procese njihovega udejanjenja, ki so multiplikativne narave. Ukvarjal sem se z raznimi (političnimi, kulturnimi, ekonomskimi) pozitivnimi in negativnimi dejavniki demokratizacije. Ugotavljam, da je gojenje demokratičnega pluralizma osrednja naloga demokratizacije sedaj in v prihodnosti.

Opozoriti velja na razne negativne značilnosti sedanjega položaja v Sloveniji, vključno s klientelizmom in tajkunsko obremenjenim gospodarstvom. Poudariti velja naslednje temeljne hibe slovenske družbe in politične kulture: pomanjkanje solidarnosti, subsidiarnosti in upoštevanja zaslužnosti; pomanjkanje ustreznega razumevanja človeške svobode; prevelika razpasenost instrumentalizma in individualizma. Glede političnih ovir demokratizacije izpostavljam pomanjkanje izkušenj z demokracijo ter prisotnost vplivnih politikov in članov sedanjih elit, ki so zavzemali visoke politične funkcije in druga vplivna mesta v preteklem, avtoritarnem socialističnem režimu. Slovenska kultura vsekakor ima demokratični potencial. Vendar pa obstajajo nekatere zgodovinsko pogojene navade in psihološki momenti kulture, ki so problematični. K negativnim dejavnikom v Sloveniji lahko dodamo šibko navzočnost demokratičnih kreposti in vrednot med elitami, ekonomsko regresijo, visoko polariziranost slovenske družbe, probleme na pravnem področju (transparentnost, zanesljivost in predvidljivost zakonodaje, njeno izvajanje), slabo delovanje države (tako z vidika delovanja uprave kot z vidika pomanjkanja spretnih političnih voditeljev). Civilna družba v Sloveniji je odsotna in neučinkovita, (tržno) gospodarstvo je nepregledno in premalo demokratično. Temeljni problem v Sloveniji je pomanjkanje dejanske zunanje in notranje svobode in strpnosti. Posledica je premajhna politična udeležенost in zastopanost ter težave z družbeno kohezivnostjo, ki jo, nepresenetljivo, spremlja nizka stopnja zaupanja v družbi. Brez zadostne mere zaupanja pa ni mogoča nobena odprta in zdrava družba. V takšnem položaju, ki traja že dlje časa, so slovensko bogastvo, družba in država lahek plen brezskrupuloznih

in pohlepni »elit«, omrežij in lobijev, ki spodkopavajo slovensko družbo in jo vse bolj potiskajo v smeri opustošenja: ekonomskega, političnega, izobraževalnega, znanstvenega, kulturnega, moralnega in duhovnega. Spremembe v dejanskem ovrednotenju in nagrajevanju so nujne. Te pa niso možne brez sprememb mišljenja in navad. Tu nikakor ne gre za kak moralizem, ampak za predolgo zapostavljen celostni realizem. Sistemski pogoji in ukrepi ter institucionalna »infrastruktura« so nujni, vendar pa nikakor niso zadostni. To je razlog, da so problemi, s katerimi smo soočeni, tako težki.

Naj zaključim: 1. Če ne bomo spremenili ljudi, ne bomo spremenili ničesar. To še posebno velja za demokracijo. Od tod ključna vloga vzgoje in izobraževanja, duhoslovnih in družboslovnih ved, umetnosti in religije, se pravi znanosti in dejavnosti, katerih primarni namen je oblikovanje človeka, učlovečenje človeka. 2. V Sloveniji je že skrajni čas, da se pri politični in moralni presoji začnejo upoštevati ne samo splošne fraze in besedičenje, ampak konkretna dejanja ter koherentnost oz. doslednost zadržanj in ravnanj. Kaj pomaga splošno govorjenje o človekovih govoricah, če najvišja državna odlikovanja prejemajo odgovorni za najhujše kršitve le-teh.

REFERENCE

- Ciprut, Jose V. (ur.). 2008. *Democratizations: comparisons, confrontations, and contrasts*. Cambridge, Massachusetts, London, England: MIT Press.
- Doran 2008, Charles F. 2008. *From Rule of Law to Freedoms to Enlightened Self-Government: Emplacement of Value in Democratizations*. V: Ciprut (ur.), 31–52.
- Fukuyama, Francis. 1996. *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Penguin Books.
- Galston, William. 2008. Liberalni nameni: dobrine, vrline in raznolikost v liberalni državi. Prev. Slavica Jesenovec Petrovič in Borut Petrovič Jesenovec. Ljubljana: Študentska založba.
- Huntington, Samuel P. 1993. »Democracy's Third Wave«. V: *The Global Resurgence of Democracy*, ur. L. Diamond in M. F. Plattner. Baltimore & London: The Johns Hopkins University Press, 3–25.
- Juhant, Janez. 2008. »Dialog in šola«. V: *Šolsko polje*, let. XIX, št. 5-6, str. 25–37.
- Juhant, Janez. 2010. »Človek ovira samemu sebi«. V: Juhant & Žalec (ur.), str. 11–23.
- Juhant, Janez & Žalec, Bojan (ur.). 2010. *Na poti k dialoški človeškosti: ovire človeškega komuniciranja*. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Juhant, Janez, Strahovnik, Vojko & Žalec, Bojan (ur.). 2011. *Izvor odpuščanja in sprave: človek ali Bog? Spravni procesi in Slovenci*. Ljubljana: Teološka fakulteta. Pred izidom.
- Kolakowski, Leszek. 2004. *Mini predavanja o makszi zadevah* (prev. Jana Unuk). Ljubljana: Študentska založba, zbirka Claritas.
- Kymlicka, Will. 2005. *Sodobna politična filozofija: uvod* (prev. Zdenka Erbežnik et al.).
- Lipset, Seymour Martin. 1959. »Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Legitimacy«. *American Political Science Review* 53, str. 69–105.
- Ljubljana: Krtina.
- MacIntyre, Alasdair. 1993. *Kratka zgodovina etike* (prev. Marjan Šimenc). Ljubljana: Znanstveno publicistično središče.

- Ortega y Gasset, José. 2010. Opazovalec (izb. in prev. Marija Debevec Simčič in Zorko Simčič). Ljubljana: Družina.
- Skubica, Andrej. 2009. Lahko: roman. Ljubljana: Študentska založba.
- Snoj, Jožeta. 2009. Ubijanje kače ali Zaprta sporočila o Gadu. Ljubljana: Študentska založba.
- Torell, Jan. 2010. Determinants of Democratization: Explaining Regime Change in the World, 1975–2006. Cambridge et al: Cambridge University Press. Izdaja Kindle.
- založba, zbirka Claritas.
- Žalec, Bojan. 2008. »Izvori pravega liberalizma: o moralnih in religioznih temeljih dobre družbe in države«. V: Galston, str. 425–462.
- Žalec, Bojan. 2008a. »Od radikalne interpretacije do etike zmožnosti: filozofska razprava o možnostih in pogojih (medkulturnega) dialoga«. Šolsko polje, letn. 19, št. 5/6, str. 73–89.
- Žalec, Bojan. 2008b. »Kreposti, dialog in razumna razprava v družbi: prispevek k etiki sodobnih demokracij«. V: Dignitas, št. 37–38, str. 78–89.
- Žalec, Bojan. 2010. Človek, morala in umetnost: uvod v filozofsko antropologijo in etiko. Ljubljana: Teološka fakulteta.
- Žalec, Bojan. 2010a. »Dejavniki dialoga in zdrava družba: solidarni personalizem, kreposti in pogubnost instrumentalizma«. V: Juhant & Žalec (ur.), str. 61–70.
- Žalec, Bojan. 2011. »Odpuščanje kot krepost in nova zavest«. V: Juhant, Janez, Strahovnik, Vojko & Žalec, Bojan (ur.).
- Žalec, Bojan. »Dejavniki genocida, njegovo preprečevanje in etika soočenja z njim«. V: Poročilo 3: Poročilo komisije Republike Slovenije za raziskovanje množičnih grobišč za 2009–2011 (ur. Jože Dežman). Ljubljana: Družina. Pred izidom.
- Žalec, Bojan. »Nezaupanje kot ključni dejavnik slabega delovanja skupnosti, organizacij in družbe«. V: Dignitas. Pred izidom.